

**КРАЄЗНАВЧО-ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ
ГЕОГРАФІЇ ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА ПІЗНАННЯ
РІДНОГО КРАЮ**

Ткачова Вікторія

Науковий керівник: канд. гео. наук, професор Остапчук В. В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

В статті висвітлено один з ефективних педагогічних методів підвищення ефективності навчання географії. Географічне краєзнавство як засіб активізації всієї навчально-виховної діяльності має велике значення в комплексному вирішенні проблеми формування істинного світогляду в моральному, естетичному, науковому, природничому, фізичному вихованню шкільної молоді. Краєзнавство означає вивчення своєї місцевості за допомогою наукових методів. Об'єктом краєзнавчого дослідження є природа, населення, господарство, культура, мистецтво та інші сторони життя рідного міста чи села.

Ключові слова: краєзнавство, екскурсія, навчальний процес, навчальна програма, природа, місцевість, рідний край.

The local knowledge and excursion activities in geography lessons as an effective component of learning about the geography of the native land

V. Tkachova

Scientific supervisor: Candidate of Geographical Sciences, Docent Ostapchuk V. V.

Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

The article highlights one of the effective pedagogical methods of increasing the effectiveness of teaching geography with the help of local history — excursion. Regional geography as a means of activating all educational and educational activities is of great importance in the comprehensive solution of the problem of forming a true worldview in the moral, aesthetic, scientific, natural, and physical education of school youth. Local history means the study of one's area using scientific methods. The object of local history research is nature, local history, population, economy, culture, art, and other aspects of the life of a native town or village.

Key words: local knowledge, excursion, educational process, curriculum, nature, locality, native land.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні потребує змін та інновацій. Нова українська школа невпинно охоплює увесь навчальний процес з усіх предметів. Ми всі знаємо про так звану “фінську модель” у середній школі, яка має на меті пов’язати теоретичну частину

навчального процесу із реальним повсякденним життям, та вмінням особистості застосовувати свої знання на практиці. Нова українська школа також підтримує всебічний розвиток особистості, де дитина матиме здатність жити у гармонії з суспільством та природою, буде вчитися упродовж свого життя, а також буде прагнути до самореалізації та трудової активності [4]. Тому на уроках географії актуальною залишається краєзнавче-екскурсійна діяльність, що дає можливість застосувати отримані учнями знання на практиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Шкільне географічне краєзнавство відіграє важливу роль у вивченні географії у школі. Саме цією галуззю займалися такі вчені, як М. П. Крачило, В. В. Обозний, Н. Г. Побідайло, М. Ю. Костриця. Географічне краєзнавство почало зароджуватися ще у XVII столітті. Воно почало формуватися у братських школах, які опікувалися не лише дітьми із заможних родин, а й давали можливість здобути освіту й дітям з бідних родин. Адептом краєзнавства був Г. С. Сковорода. Він вважав, що треба виховувати молоде покоління на основі вивчення рідного краю, аби сформувати повагу до нього. У XIX столітті осередком географічного краєзнавства став Харківський університет, що був утворений у 1805 році, тепер названий на честь В. Н. Каразіна. Тут студенти почали збирати матеріальні пам'ятки та залишки осадових порід, а також фольклор. Іван Якович Франко зробив вагомий внесок у розвиток шкільного краєзнавства, та довів, що воно є важливим для осягнення науки в цілому. Степан Рудницький вже став видавати підручники, посібники, наочні матеріали для географічної науки. Він вважав, що саме краєзнавство є нерозривно пов'язаним як з географією так і з історією.

Методологічні ж аспекти шкільного краєзнавства були засновані на основі спостережень. Географія та краєзнавство були суто локалізованими, але вже згодом знання, отримані на основі власних спостережень стали поступово систематизувати на початку XX століття відомою географинею

та чудовим педагогом Софією Русовою. Вона вважала, що саме проведення екскурсій та туристичних подорожей дасть можливість поєднати географію з реальним життям людини. На думку Русової саме через емоційну складову можна було досягти високого рівня пізнання. У 1948 році почав видаватися галузевий журнал “Географія та краєзнавство у школі”. Самі ж екскурсії почали проводитися у 70-ті роки ХХ століття. Вони мали на меті створення краєзнавчих гуртків, похідних організацій серед учнівської молоді, але головним аспектом цієї роботи був саме виховний процес, створення можливостей до єднання дитини та природи, заохочення її до праці на свіжому повітрі, а вже після цього краєзнавство почало набувати форми спеціалізованих таборів для дітей шкільного віку.

Після того, як Україна стала незалежною, географічне краєзнавство сприймалось як засіб сприйняття молодим поколінням фізико-географічних особливостей місцевості та її економічного розвитку. О. Надтока започаткував власне бачення краєзнавчої галузі у системі загальної середньої освіти, а саме:

- своя мала Батьківщина;
- область;
- уся Україна.

У 1992 році було створено нову організацію - “Асоціація вчителів географії України”, яка безпосередньо займалась краєзнавчими дослідженнями та видавала власні спеціалізовані газети. На загальнодержавному рівні було прийнято ряд постанов, що сприяли вивченню рідного краю у системі історичних та географічних дисциплін, відкривалися та модернізувалися музеї, а також в навчальних програмах від МОН України з географії, історії та літератури було внесено окремі розділи під назвою “Рідний край”. Але визначальну роль у краєзнавчих дослідженнях і досі посідає Мала Академія Наук України, де проводяться різні краєзнавчі дослідження, учнями пишуться наукові роботи про власну

місцевість, та проводяться наукові конференції серед молоді, де учні мають можливість займатися науковою роботою та проявити свій хист.

Особливу увагу слід приділити саме ролі краєзнавчих конкурсів у школах, які мають на меті виховувати повагу до флори та фауни рідного краю, мати шанобливе ставлення до природи, дають можливість детально дізнатися про природу свого краю шляхом зібрання різноманітних природних матеріалів, для створення дітьми поробок. Таким чином діти мають можливість застосувати свої таланти не лише у географічній сфері, а й у сфері технологій. Тому ця робота є дуже важливою у навчанні в цілому, адже дає можливість інтегрувати знання дитини крізь різні дисципліни, які дають можливість поєднувати ці знання та застосовувати їх в реальному житті. Краєзнавство в сучасних умовах навчання потрібне, адже розвиває також і естетичне бачення та надивленість, що необхідно для повноцінного розвитку молоді особистості[6].

Мета статті. Розкрити важливість екскурсійної діяльності на уроках географії у 8 та 9 класах, а також охарактеризувати позитивні сторони краєзнавчої діяльності для розвитку здобувачів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шкільне краєзнавство – це чудовий спосіб для якісного вивчення географії на практиці. Воно спрямоване на формування світогляду в учнів, розвитку естетичного смаку та поваги до природи, а також виховання працелюбності. Сучасна шкільна освіта дає багато можливостей для здобуття географічних знань та опанування як теорії так і практики.. Тому, найкращим способом застосування учнями отриманих теоретичних знань є природні комплекси рідного краю. Екскурсійна діяльність дає можливість пов'язати знання з повсякденним життям. Це і туристичні походи, екскурсії, спостереження за навколишнім середовищем. Методи краєзнавчих досліджень є різноманітними, зокрема це метод фотографування, спостереження, метод анкетування. На основі зібраних матеріалів можна заснувати шкільний краєзнавчо-географічний музей, який час від часу можна поповнювати

різноманітними експонатами. Ефективність краєзнавчої роботи досягається за рахунок ретельного планування екскурсії, дотримання усіх вимог безпеки.

Щоб розробити план екскурсії та ретельно підготуватися до неї, вчителю географії необхідно проаналізувати Навчальну програму з географії у 6 – 9 класах, яка затверджена Міністерством освіти та науки України[5].

Екскурсія – це ефективний метод пізнання свого краю тому, що учні мають змогу сприйняти природу наочно будучи активним учасником події в реальному часі. Без проведення екскурсії вивчення географії стає нудним і нецікавим, адже для того, аби комплексно вивчити матеріал, треба опрацювати не лише теоретичну інформацію, а й застосувати знання на практиці. Це дасть натхнення учням продовжувати зберігати інтерес до навчального процесу. Екскурсія класифікується за часом, місцем проведення, наявністю чи відсутністю транспортного засобу. Також бувають екскурсії, які проводяться на виробничих підприємствах, а є такі, що досліджують фізико-географічні особливості свого краю[3].

Проведення екскурсії проводиться за таким планом:

- 1) ознайомлення здобувачів освіти із метою екскурсії;
- 2) розробка маршруту;
- 3) розрахунок кількості зупинок та часу на перерву;
- 4) проведення інструктажу з безпеки життєдіяльності;
- 5) під час проведення екскурсії розробити завдання для збирання матеріалів учнями (фотографування, запис важливої інформації)[1].

В екскурсії важливою також є емоційна складова, адже через емоції та органи чуття, дитина відчуває тісний зв'язок з природою та має патріотичні почуття до своєї місцевості. Головним також є те, що саме такий вид діяльності є хорошою можливістю добре та з користю провести час. Адже учні відчувають себе у неформальному середовищі, а отже впевненіше почуваються в оточенні не лише вчителя, а й однолітків. Цей

вид діяльності зближує дітей та робить легку атмосферу у класі. Екскурсії виховують у дітях командний дух, розвивають естетичне бачення прекрасного, та пробуджує бажання створити щось незвичайне для висвітлення результатів цієї роботи. Якщо учні мають можливість створити фото та зняти екскурсійний репортаж, то це також дасть змогу розвинути м'які навички у вигляді розвитку додаткових талантів у мистецтві фотографії та відеозйомки, монтажу, створення колажів, дасть змогу працювати з інформаційними технологіями, а також підштовхне до вибору майбутньої професії[2].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, саме екскурсія є тим видом практичної діяльності учнів, що дасть змогу закривати всі потреби пізнання, адже створення хорошої атмосфери на природі є важливим для нормального зростання та становлення їх особистості. Для того, аби пізнати рідний край, об'єктом пізнання є природа, населення, господарство, економіка рідного краю. Краєзнавча робота на уроках географії сприятиме вихованню дбайливого ставлення до природи свого краю, вибору майбутньої професійної діяльності, розвиватиме естетичний смак, а також сформує системність та послідовність у дослідженні свого регіону та сформує ціннісний світогляд у здобувачів загальної середньої освіти. Ця тема буде актуальною досить довгий період, тому перспективою подальших досліджень є розробка методичних матеріалів та прийомів у цьому напрямку навчального процесу, а також постійне самовдосконалення навичок педагогічної майстерності сучасного вчителя географії.

Список літератури

1. Воловик Л. Розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей учнів у процесі навчальних екскурсій з географії. *Scientia et Societas*. № 2. 2022. С.85-92. URL: <http://surl.li/nbqos> (дата звернення 11.11.2023)
2. Брижак Н. Ю. Краєзнавча та туристична робота. Курс лекцій. Мукачівський державний університет, 2012. 120 с. URL: <http://dSPACE->

s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/268/1/kraezn%20rob.pdf (дата звернення 11.11.2023).

3. Географічне краєзнавство як засіб активізації навчально – виховної роботи: URL: <https://naurok.com.ua/geografichne-kra-znavstvo-yak-zasib-aktivizaci-navchalno-vihovno-roboti-266674.html> (дата звернення 11.11.2023).

4. Нова українська школа. URL: <http://surl.li/nbqoe> (дата звернення 11.11.2023).

5. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення 11.11.2023)

6. Шабанова Л. С. Застосування краєзнавчого принципу у формуванні предметних компетентностей на уроках географії. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/001u81-04b3.doc.html> (дата звернення 11.11.2023)